

О. О. Юрчук
кандидат філологічних наук, доцент, завідувач
кафедри українського літературознавства та компаративістики
(Житомирського державного університету імені Івана Франка)

ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ПОГЛЯД НА ТВОРЧІСТЬ М. РИЛЬСЬКОГО

Важливою потребою для українського літературознавчого істеблішменту стало переосмислення колоніального досвіду, презентованого у текстах національних письменників. До таких митців належить і М. Рильський. Дебютувавши як поет "нової української лірики", зарекомендувавши себе як неокласик під впливом тоталітарної системи він перетворюється на письменника, який заперечуватиме свою модерність, писатиме ідеологічно правильні поезії. Саме ця зміна світоглядно-естетичних та ідеологічних орієнтирів стала центром уваги пропонованого дослідження.

Ключові слова: постколоніальне прочитання, колоніальний досвід, ідіостиль, мистецька псевдоеволюція.

Постановка проблеми. Внаслідок розпаду імперії СРСР у кінці ХХ століття Україна опинилася в постколоніальній ситуації. Важливою потребою для українського літературознавчого істеблішменту стало переосмислення колоніального досвіду, презентованого у текстах національних письменників. Розпочався процес переоцінок, заповнення лакун, деканонізації тих постатей, які склали пантеон української радянської літератури. До таких письменників належить і М. Рильський – митець, який поступився системі, обравши роль ідеологічно правильного.

У пропонованій студії вдаємося до постколоніального переосмислення творчості М. Рильського. Взявши за об'єкт збірку "Знак терезів" (1932 р.), прослідкуємо як змінюється світогляд поета: від неокласика до співця тоталітарної системи, який "...заговорив (...) здушеним голосом. Тепер він змушений був рахуватися з "цензором в собі" і писати "правильні" вірші" [1: 3].

Аналіз останніх досліджень. Творчість М. Рильського інтерпретувалася у різних зрізах. О. Білецький вписує митця в радянський канон, виправдовуючи його літературну ерудицію, а, отже, інакшість серед селянсько-робітничих "облич" радянського літературного бомонду. Дослідник вказує, що М. Рильському вдалося зробити "...кроки на шляху зближення з життям, того зближення, для якого доводилося перебороти владу літературних вражень, владу "книги", що Анатоль Франс звав її "опіумом Заходу" [2].

Ю. Лавріненко вказує на трагедію митця, який під тиском роздратованої радянської критики, що закидала поетові гедоністичне сприйняття світу, наліплювала маркер "трубадура національно-буржуазної культури", ймовірного фізичного знищення обирає для себе роль офіційного радянського поета. Критик зазначає, що це спричинило втрату світової поезії "унікального поетичного перекладача. А Україна втратила нагоду дати свій варіант великої європейської поеми, ліро-епічної поеми масштабу "Пана Тадеуша", "Розбійників", "Євгенія Онегіна", "Чайльд-Гарольда". Бо тільки як лірик Рильський устиг дати основне до судної години антиукраїнського геноциду, що почався 1929 роком" [3: 94].

На псевдоеволюцію митця вказує і В. Панченко. У статті "Від "Білих островів" до "Знака терезів"(Поезія Максима Рильського 1910 – 1932 рр.)" літературознавець прослідковує мистецьку видозміну М. Рильського від модерніста, котрий у першій збірці "Білі острови" виказує бажання того "клаптика неба", до якого закликав модерніст М. Вороний, до "поета у час репресій" [1].

Новий погляд на постать М. Рильського пропонує В. Агеева в книзі "Мистецтво рівноваги: Максим Рильський на тлі епохи" [4]. Дослідниця залучає низку архівних матеріалів, що були раніше недоступні. Це дозволяє поглибити розуміння індивідуального стилю письменника у різних іпостасях: поета-символіста, поета-неокласика, радянського письменника.

Мета статті. Проаналізувати видозміни, що сталися з поетом М. Рильським після трагічного впливу тоталітарної системи (арешт і ув'язнення) у збірці "Знак терезів".

Виклад основного матеріалу. М. Рильський дебютує в українській літературі збіркою "На білих островах" у 1910 році. У цей період, за слушним визначенням О. Білецького, розпочалася доба "нової української лірики". Перша збірка засвідчує появу поета, творчість якого гармонійно вписується у тогочасні процеси оновлення українських художніх практик. Пам'ятаємо, що з кінця ХІХ століття в українській літературі розпочинається криза народництва, формування

українського національного варіанту модернізму. Це епоха пориву до "in blue", екзальтацій, психоаналітичних студій, зародження нової моралі, носіями якої стають харизматичні особистості.

Наступними збірками М. Рильський демонструє свої мистецькі вподобання ("Під осінніми зорями" (1918 р.), "Синя далечінь" (1922 р.), "Поеми" (1925 р.), "Крізь бурю і сніг" (1925 р.) та інші). Відбувається еволюція від поета з дитячо-юнацькими порухами душі (перша збірка) до символіста, а пізніше послідовного неокласика. М. Ткачук про поезію М. Рильського цього періоду зазначає: "...Рильський досяг філософської глибини і витонченої рівноваги художніх форм, плекаючи класичний сонет, олександрійський вірш, октави, ямби, розмаїття розмірів і строф: дистихи, терцети, терцини, катрени, сектини (шестивірші), нони (дев'ятивірші), децими (десятивірші)" [5: 138]

Рильський-неокласик обирає для себе роль митця "з башти", який відсторонюється від політичних подій, уникає ідеології (хіба подекуди реагує на радянську дійсність 20-х років – поезія "На світі є співучий Лянгендок", поеми "Чумак", "Сашко"). Це не могло не залишитися непоміченим тоталітарною системою, яка набирала обертів. Будучи імперсько-російською за своєю суттю, вона певний час толерантно ставиться до своїх російських "митців-попутників" (прикладом, є С. Єсенін), але не потребує їх серед митців, колонізованих народів. Тому український "попутник" М. Рильський повсякчас зазнає нищівної критики. Апофеозом цькування стає арешт поета у 1931 році.

Піврічне ув'язнення змінює М. Рильського як фізично (він позбудеться вус, які у свій час стали для Пальохи атрибутом шляхетності, – тюремщики їх висмикували, знущаючись над митцем [6]), так і морально – він починає формувати з себе адепта радянської влади, репресуючи у собі модерніста. Це рятує його від сталінського терору, вписує в радянський літературний канон. Початок таких видозмін бачимо вже у першій після звільнення збірці "Знак терезів". Вона стає свідченням трагічної спроби виживання у тоталітарній системі, коли на позір демонструється вірність радянській ідеології, але під цим флером закодовується істинний погляд на події.

У збірці "Знак терезів" поет прагне підтвердити, що з відстороненого "попутника" революції він перетворився на активного трубадура нової радянської дійсності. Тому збірка сповнена пієтету до значущих учасників тоталітарної системи – вождя, кривавих, але справедливих бунтарів, гордого пролетарія. М. Рильський подекуди вправно, подекуди по-тичинівському безпорадно (наприклад, його "Брудний, замурзаний веселий тракторист" [7: 15] перегукується з Тичинівською "Піснею трактористки") вмонтовує у поезію ідеологічні міфи, якими було зомбовано свідомість радянської людини. Поет утверджує, що радянська політична система повстала з праведного бунту пролетаря, а не є вакханалією люмпена, скерованого носіями імперських російських амбіцій:

"Встаньте, голодні, в країнах усіх!

Чуєте? Сурми заграли!.." [7: 12].

Він вказує новому поколінню на потребу бунту супроти батьків, які є "страйколамами":

Тату! Гіркі солодощі твої!

Краще без хліба конати!

Зраднику, будь ти проклятий! [7: 14].

У цих рядках промовисто звучить "павликоморозівський" мотив радянського виховання, коли молоді адепти системи заради партії, вождя мали зраджувати свої рідних.

М. Рильський підхоплює ідею про вищій пролетаря над інтелігенцією. У поезії "Заклик" він просить ученого вийти з нори. Такими норами стають у розумінні митця лабораторії, книгозбірні, тобто місця наповнені інтелектуальною атрибутикою та енергетикою:

Із захисту лабораторій,

Із книгозбірень кам'яних [7: 15].

Поет скеровує учених іти до трудівників, адже саме вони "кують із брухту днів старих" [7: 15] славне сучасне. Зауважимо, що остання фраза звучить амбівалентно, наче необдумана "бадьора" агітка, в якій анонсується нова держава, що повстала з бруду й брухту.

Віддає данину М. Рильський і вождеві. Поезія "Тінь вождя" хоч і не містить прямого вказування на Сталіна, однак не залишає жодних сумнівів про свого адресата. Поет заграє з комуністичним лідером:

А як зрадливі підшепти вагань,

Як темні брехні стануть за тобою, -

Не бійся їх, не вір їм, – тільки глянь

На тінь вождя з простертою рукою [7: 19]

Ці рядки на позір виглядають як звична улесливість до можновладця тоталітарної системи, хоча сама ідея показу не силуету вождя чи загалом його фігури, а тіні з простертою рукою (заледве не

хічкоківський сюжет) виказує авторську тривогу, ба навіть страх перед вершителем долі. Цей страх настільки всеохопний, що змушує позбутися будь-яких сумнівів, навіть більше – своє право на сумнів визнати брехливим.

У контексті вождепоклонництва вартій уваги пантеон, що його пропонує автор у циклі "Постаті". М. Рильський не тільки прописує місце Леніна серед визначних особистостей різних часів і народів (Бетховен, Шевченко, Франко), а й вкладає у його вуста фразу, що для кожного українця асоціюється з постаттю Т. Шевченка: "Кинув потужне: борітеся!" [7: 50] (sic! бажається по-шевченківському додати "поборете"). Хоча й тут не все так однозначно. Не претендуючи на ствердження свідомої авторської позиції, однак не можемо оминати прозору іронічність рядків "Гордим, небаченим зростом / Зріс він над світом іржавим" [7: 50], враховуючи, що Ленін мав малий зріст як для чоловіка.

Окрім того, поезія збірки "Знак терезів" переповнена революційними кліше, штибу "Встаньте, голодні, в країнах усіх!" [7: 12], "Наша країна – країна труда" [7: 28], приземленими агітками, коли світ спрофановано, а єдиною метою людини є "Боротьба за цукровий буряк" [7: 30]. Поет відкидає все те, що було попередньо вартісним для нього. Захоплення Блоком, Грігом визнається "ще мрією", але перекреслюється пролетарським символом цвяхового заводу:

Ще Блок, ще Гріг, ще лілія, ще мрія,
Ще колихання голубливих вод...
На вулиці Заливчого Андрія
Тебе чекає цвяховий завод [7: 32]

Актуалізовані вище реверанси до радянської системи у поезії М. Рильського можна було б сприймати як цілком однозначний вибір митця, який бореться за життя у репресивно-тоталітарному світі. Однак така однозначність непевна, адже нехай і пунктирно, але у поезіях збірки "Знак терезів" проривається трагічний голос справжнього авторського "я". Такі тексти містять приховане "дно", знаки, які свідомо чи підсвідомо оприявлює митець із ще не вповні репресованою свідомістю.

Перш за все вартою уваги в цьому контексті поезія "Декларація обов'язків поета й громадянина", що не має породжувати сумнів у виборі поета, адже є програмовою для збірки. Однак саме присутність у ній "дна" створює неоднозначне враження. Так, автор підтримує ідеологічний міф, що на уламках царської Росії повсталала "спілка вільних народів" [7: 7]. Він здійснює праведний бич супроти "попутників" нової дійсності, які не хочуть стати її активними творцями (ефект і самобичування):

Чорний здіймаю бич
Проти всіх, чий девіз – бокування [7: 7].

Але попри це в нього повсякчас проривається усвідомлення – він обрав не той бік, адже рима його дешева, а поезія вимушена. З мазохістським азартом поет запитує себе й одночасно дає відповідь: "Рима дешева? Дарма!" [7: 7].

Декларація містить шість параграфів, із яких пильної уваги потребують, на нашу думку, три. У першому параграфі М. Рильський переконує себе – "мусиш". Тим самим він стверджує несамоствійність, вимушеність вибору:

Мусиш ти знати, з ким
Виступаєш у лаві,
Мусиш віддати їм
Образи й тони яскраві,
Мусиш своє ім'я
Там написано ясно,
Де мільйонне сіяє:
Клас [7: 8].

Дозволивши собі комбінування авторських рядків, отримуємо промовисте - "мусиш віддати їм своє ім'я". М. Рильський усвідомлює, що рятуючи власне життя, він віддає "своє ім'я". Це процес перетворення поета на безликий рупор тоталітарної системи.

Другий параграф декларації ще цікавіший. Доєднавшись до поетів, які возвеличують режим, він говорить:

Ім'я нам легіон,
Поети й поетки [7: 8].

У цих рядках алюзія на євангельську історію вигнання бісів. За притчею про життя Христа – Ісуса, мандруючи по Галілеї, прямував до Гадаринської землі. На шляху зустрів чоловіка, в якого вселилися демони. Проводячи обряд вигнання демонів (сучасний екзорцизм) Христос запитує ім'я

демона і отримує відповідь: "Легіон мені ймення". Отже, митець усвідомлює, що став частиною світу зла.

У шостому параграфі поет остаточно озвучує свою позицію, свій вибір, коли рятунком від підшептів (радянського сексоцтва), що можуть спричинити загибель, у сталінську еру стає підняття на взгир'я, тобто долучення до олімпу вірних вождю:

Бачиш ватаги вагань,
Підшепти, брехні, "секрети"?
Вище, на взгир'я стань,
Поете! [7: 9].

Відчай проглядається за саморефлексуванням у поезії серпневої ночі. М. Рильський діагностує в собі перемогу вітальної людини, заради якої варто палити кораблі:

Так! Жити і любити, ненавидіти, їсти,
Сміятись, прагнути, спалити кораблі! [7: 23].

Він застерігає: спочинок – смерть. Попри спробу спонукати себе до активних дій, підбадьорити в рядках поета проглядається тотальний відчай:

Спочинок – смерть. Иди, перемагай утому,
До мільйонів рук свою снагу додай,
Будь з тими, хто живе у пориві одному,
І в радість перекуй дрібненький свій одчай [7: 23].

Не менш трагічно звучать рядки поезії "Має маєво майове...":

Птиці! Люди! День і мідь!
Небо впало на дорогу!
Коню, швидше переїдь
Труп господаря свого!

Вдар у чоло копитом –
І господар встане новий,
Щоб гукнути всім – кругом:
"Я готовий!" [7: 28].

В агонії перевтілення на ідеологічного поета М. Рильський бажає швидкої смерті та переродження. Ці рядки – відбиток муки та сумніву, а ще страху не встигнути сказати всім, що він готовий, тобто обрав правильний шлях, вписався у систему.

Вибір поета й справді позначений знаком терезів. У поезії "Знак терезів – доби нової знак" присутнє відчуття авторського хитання і пошуку рівноваги. Перша шалька терез – усвідомлення тривожності часів, застереження або й самозастереження:

Бліді серця і погляди зів'ялі,
Ховайтесь! Бурі носить зодіак [7: 9].

Друга шалька – вибір стати частиною тоталітарної системи, повторюючи її гасла:

Бійці, єднайтеся! Не дрімай, стороже!
Безкрилу тьму навіки переможе
Визвольник людства – вільний пролетар [7: 9].

Висновки дослідження. Отже, збірка М. Рильського "Знак терезів" не тільки є свідченням авторської упокореності системі, а й сигналізує про трагічні колізії між митцем та тоталітарною державою. Поезія цієї збірки – це слід агонії поета, який переживає психологічну розірваність між собою справжнім та тим, яким його змушує бути радянська система. У цьому контексті особливо трагічно й промовисто звучать рядки останньої поезії "На кораблях":

Розбий, розвій
Сновійний мак!
Як мозок твій,
Горить маяк [7: 66].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Панченко В. Від "Білих островів" до "Знака терезів"(Поезія Максима Рильського 1910 – 1932 рр.) / В. Панченко // Слово і час. – 2006. – № 1. – С. 3 – 14.
2. Білецький О.І Творчість Максима Рильського: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ex.ua>.
3. Лавріненко Ю. Лірика і ліричний епос Максима Рильського / Ю. Лавріненко // Українське слово. Т. 2. – К., 1994. – С. 94.

4. Агеєва В. Мистецтво рівноваги: Максим Рильський на тлі епохи / В. Агеєва. – К.: Книга, 2012. – 392 с.
5. Ткачук М. Неокласичний дискурс Максима Рильського / Микола Ткачук // Наукові записки ТНПУ. Літературознавство. – 2011 – Вип. 31. – С. 135 – 155.
6. Ціон В. Син шляхтича і селянки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zbruc.eu>.
7. Рильський М. Т. Знак терезів / М. Т. Рильський // Зібрання творів у двадцяти томах. Т. 2. – К., 1983. – С. 7 – 66.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Panchenko V. Vid "Bilykh ostroviv" do "Znaka tereziv"(Poeziya Maksyma Ryl's'koho 1910-1932 rr.) / V. Panchenko // Slovo i chas. – 2006. – № 1. – S. 3–14.
2. Bilets'kyu O. I Tvorchist' Maksyma Ryl's'koho: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupa: <http://www.ex.ua>.
3. Lavrinenko Yu. Liryka i lirychnyy epos Maksyma Ryl's'koho / Yu. Lavrinenko // Ukrayins'ke slovo. Т. 2. – К., 1994. – С. 94.
4. Aheyeva V. Mystetstvo rivnovahy: Maksym Ryl's'kyu na tli epokhy / V. Aheyeva. – К.: Knyha, 2012. – 392 s.
5. Tkachuk M. Neoklasychnyy dyskurs Maksyma Ryl's'koho / Mykola Tkachuk // Naukovi zapysky TNPU. Literaturoznavstvo. – 2011.- Vyp. 31.- S. 135-155.
6. Tsion V. Syn shlyakhtycha i selyanky: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupa: <http://zbruc.eu>.
7. Ryl's'kyu M. T. Znak tereziv / M. T. Ryl's'kyu // Zibrannya tvoriv u dvadtsyaty tomakh. Т. 2. – К., 1983. – С. 7-66

" " _____ 20__ р.

Юрчук Е. А. Постколониальный взгляд на творчество М. Рильского

Важной необходимостью для украинского литературоведческого истеблишмента стало переосмысление колониального опыта, который представлен в текстах национальных писателей. К таким писателям принадлежит и М. Рильский. Дебютировав как поэт "новой украинской лирики", зарекомендовав себя как неоклассик под влиянием тоталитарной системы он превращается в писателя, отрицающего свою модерність, пишущего идеологически правильные поэзии. Именно это изменение мировоззренчески-эстетических и идеологических ориентиров стало предметом предлагаемого исследования.

Ключевые слова: постколониальное прочтение, колониальный опыт, идиостиль, художественная псевдоеволюция.

Yurchuk O. O. Postcolonial glance at work by M. Rylskiy

Important need for Ukrainian literary establishment was re-colonial experience presented by the texts of the national writers. Such artists belongs and M. Rylskiy. Having debuted at throughout the course "New Ukrainian Poetry" introduced himself as neoclassicist, under the influence of the totalitarian system he turns into a writer who oppose its modernity, will write right ideologically poetry. This change outlook and aesthetic, and ideological differences pinpointed became the center of attention of research.

The beginning of modifications already seen in the first after dismissal from prison in the collection "Sign of Libra." It becomes evidence tragic attempts to survive in a totalitarian system, when at first sight is shown loyalty to Soviet ideology, but under this flair has been encoded true approach to the situation.

In the collection "Sign of Libra" poet seeking to validate that alienated "fellow traveler" revolution, it has turned into the active troubadour of new soviet reality. That is why the collection is full of piety toward the important totalitarian system - leader, a bloody, but fair rebels, proud proletarian. M. Rylskiy sometimes skillfully, and somewhere like Tychyna helpless mounted in poetry ideological myths, which were brainwashed minds of Soviet human. The actual above curtsey to soviet system in poetry by M. Rylskiy could be taken as quite an unambiguous choice artist, who fights for his life in repressive totalitarian world. However, such univocality doubts because maybe underline dashed, but are there collection "Sign of

Libra" breaks largely tragic voice real self-insertion . Such texts contain hidden "bottom", signs that consciously or subconsciously try shows artist with not yet fully repressed consciousness.

Thus the collection by M. Rylskyi "Sign of Libra" not only is a testament to the author's humility to the system, but also gives an alarm about the tragic legal contradictions between the artist and a totalitarian country. Poetry of this collection is certainly be agony poet, which is experiencing psychological dissociation between a genuine and how it makes a Soviet system.

Key words: postcolonial perceiving, colonial experience, idiostyle, artistic pseudo-evolution.